

А. Ф. Курінна

Херсонський державного університету

Л. М. Корчева

Запорізька загальноосвітня школа I–III ст. № 75

Н. В. Погорелова

Запорізький багатопрофільний лицей № 99

РІВЕНЬ СФОРМОВАНOSTІ ЛІНГВІСТИЧНОЇ, МОВЛЕННЕВОЇ, КОМУНІКАТИВНОЇ, СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ УЧНІВ 6-Х КЛАСІВ З УРАХУВАННЯМ СЛОВОЦЕНТРИЧНОГО ПІДХОДУ

У статті окреслено шляхи формування словоцентричного підходу до вибору методичного інструментарію щодо вивчення лексичної системи мови.

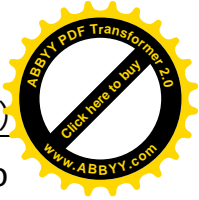
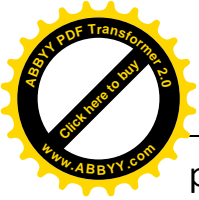
***Ключові слова:** слово як дидактична одиниця, словоцентричний підхід, словотворення, комунікативні вміння і навички, комунікативна компетенція школяра.*

Постановка проблеми. Останнє десятиліття у мовознавчій науці означене переходом від лінгвістики «іманентної», структурної, до лінгвістики антропологічної, яка розглядає явища мови у тісному зв'язку з людиною, її мисленням та духовно-практичною діяльністю. Ю. Караулов наполягав на тому, що сучасна лінгвістична парадигма (історична, соціальна, системно-структурна, психологічна) залишається все ж таки нелюдською, позбавленою присутності живої людської духовності; вона [парадигма] позначена неспівмірністю між науковими цінностями, що сповідуються, цілями, технічними прийомами, а часто і самими продуктами дослідницької діяльності – і масштабами індивідуально-особистісного, суб'єктивного людського початку. Вигнання людського з її меж – природна плата лінгвістики за її прагнення бути максимально об'єктивною [2]. Таке вигнання – природна передумова антидуховності наукового дослідження, що приховує небезпеку кризи науки та й зрештою робить лінгвістику далекою від тих динамічних соціокультурних процесів, а отже, й нецікавою для системи гуманітарних знань і для соціуму у цілому [1].

Антропоцентрична лінгвістична парадигма в контексті міждисциплінарної взаємодії з психологією, теорією комунікації, етнологією, культурологією, соціологією, когнітологією, семіотикою сприяє появі в лінгводидактиці синергетичного бачення шкільного мовного навчання словом [3].

Живе людське слово – це мовленнєвий прояв особистості у своєму конкретному людському вимірі: етнокультурна належність, вік, стать, професія, освіта та ін., це мовне варіювання на тлі лінгвістичних інваріантів.

Проблема слова належить до однієї з найбільш дискусійних лінгвістичних проблем. Визначення слова як мовної одиниці і його

розуміння представниками різних лінгвістичних шкіл історично змінювалося. Згадаймо хоча б не дуже давню спробу дескриптивістів поставити морфему в ранг основної одиниці мови, а слово – лише простої послідовності морфем.

Слово ж варто розглядати окремо та в тексті, який виступає основною одиницею мовлення; саме текст допомагає зрозуміти роль лексичних та фразеологічних засобів; у тексті, зокрема в реченні, слово і фразеологізм розкривають свої функціональні властивості. Проведення такої роботи з лексичними і фразеологічними одиницями вимагає поєднання системно-описового, функційно-комунікативного і словоцентричного підходів. Адже саме розуміння теоретичних аспектів слова сприяє формуванню мовленнєвих, лексикологічних і фразеологічних умінь, створює передумови для роботи над збагаченням словникового запасу учнів, оволодіння лексико-стилістичними нормами.

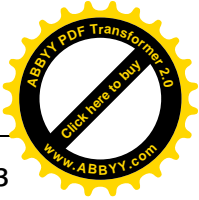
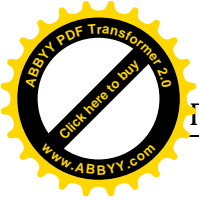
Застосування функційно-комунікативного та словоцентричного підходів до вивчення мовних явищ узагалі і лексики та фразеології зокрема сприяє об'єднанню в єдине ціле мовного і мовленнєвого змісту шкільного курсу і визначає **актуальність** змісту статті.

Аналіз актуальних досліджень. Семантична структура слова та лексико-семантичні процеси постійно перебувають у колі інтересів багатьох науковців. Проблеми лексичної семантики в різний час розглядали такі лінгвісти, як: Ю. Апресян, Л. Васильєв, В. Виноградов, В. Звегінцев, Ю. Караулов, Е. Кузнецова, Є. Найда, Л. Новиков, Г. Пауль, О. Потєбня, О. Смирницький, Й. Стернін, С. Ульман, Г. Уфимцева, Д. Шмельов, та ін.

У вітчизняному мовознавстві дослідженню лексичного значення, історичних змін у словниковому складі, семантичних зв'язків між словами присвятили свої праці Л. Булаховський, В. Ващенко, М. Кочерган, Л. Лисиченко, В. Русанівський, О. Тараненко та ін.

Мета статті – розглянути шляхи формування словоцентричного підходу до вибору викладачами-мовниками методичного інструментарію щодо вивчення лексичної системи мови.

Виклад основного матеріалу. Найскладніша в лінгвістиці – проблема сутності лексичного значення слова. Представники різних мовознавчих галузей, шкіл і напрямів неоднаково намагаються її розв'язувати, по-різному трактуючи лексичне значення. Серед усіх підходів до визначення лексичного значення слова (реляційних, функціональних, субстанціональних), запропонованих ученими, найпоширенішим у мовознавстві є субстанціональний, згідно з яким лексичне значення – це відображення предмета, явища чи відношення у свідомості, що входить у структуру як внутрішня його сторона (О. Смирницький).

Субстанціональне розуміння лексичного значення слова виходить з того, що значення – це явище, яке можна розкласти на складники й описати як сукупність ознак. Лексичне значення слова є формою узагальненого відображення дійсності, що конкретизується в окремих мовленнєвих актах, і комплексним поєднанням предметної віднесеності слова, понятійної співвіднесеності, що становлять власне семантичний аспект; його парадигматичних характеристик і синтагматичних властивостей, що утворюють синтаксичний аспект; прагматичних характеристик, які репрезентують прагматичний і стилістичний аспекти; емпіричного компонента й фонових характеристик слова (А. Висоцький, О. Тараненко).

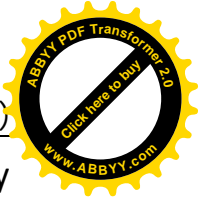
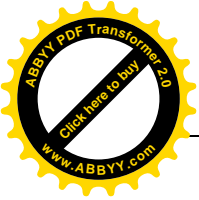
Компоненти лексичного значення слова описано досить ґрунтовно, і вони й не підлягають суттєвому дослідженню. Конотативному компонентові теж присвячено низку досліджень, особливо наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття (Т. Богорад, Н. Бойко, В. Говердовський, О. Григор'єва, Й. Стернін, В. Телія та ін.), однак проблему конотації й нині однозначно не витлумачено.

Саме тому однією із характерних ознак сучасної лінгводидактики та філософсько-лінгвістичної думки є переорієнтація дослідницьких пріоритетів із системно-структурного розгляду мови на інтегративне вивчення когнітивних потенцій мовних одиниць різних рівнів, зокрема лексичного.

Семантична структура слова – це сукупність значень (лексико-семантичних варіантів (ЛСВ)), що перебувають у відношеннях семантичної похідності. Центром семантичної структури слова є головне (номінативне) значення, найменш залежне від оточення і контексту. Вивчення ж саме оточення й контексту слова сприяє формуванню лексичної, мовленнєвої, комунікативної та соціокультурної компетентностей учнів.

Словоцентричне вивчення слова як одиниці лексико-семантичної системи і фразеологізму як одиниці фразеологічної системи покликані забезпечити реалізацію функційно-комунікативного та словоцентричного підходів до вивчення лексики і фразеології в контексті шкільного мовного навчання, повинні сприяти розумінню слова і фразеологізму як основних одиниць, що слугують для побудови висловлювання.

Саме розуміння лінгвістичної суті цих одиниць, їх функцій у мові й мовленні, системних зв'язків, що між ними існують, повинно сприяти усвідомленню учнями та вчителями-словесниками їх функційної ролі, а також виробленню в них умінь і навичок правильного, доречного, точного, комунікативно виправданого та грамотного використання лексико-фразеологічних одиниць у мовленні в конкретній ситуації спілкування.

Наведені нижче фрагменти словоцентричної роботи на сучасному мовному уроці, аналіз виконання завдань висвітлюють суперечності між перспективами вдосконалення навчання лексичної сторони мови в умовах моделі, що сприяє розвитку когнітивних процесів учнів, та існуючими умовами навчання в загальноосвітній школі, підкреслюють значущість та перспективність запропонованого напряму у шкільному навчанні мови.

Завдання А

Визначте лексичне значення слів: самотність, дискотека, магазин

Завдання Б

Підберіть до одного із запропонованих слів слова-визначення.

Завдання мовленнєво-мисленнєвого рівня В

Пофантазуйте і складіть невелику історію (оповідання, міф, казку) про походження одного із запропонованих слів

Завдання соціокультурного рівня Г

Намалюйте одне із запропонованих слів

Завдання Д

Складання комунікативного паспорта слова (фонематичний образ слова, ритм і рима слова, колірний образ слова, звуковий образ слова, запах і смак слова, зоровий образ слова, характер і темперамент слова, асоціативний ряд слова).

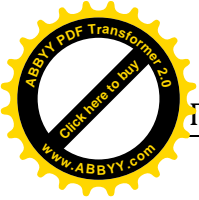
Наприклад, слово «дзвіночок»:

- *Фонематичний образ слова.* Звучить протяжно, напевно та м'яко.
- *Ритм і рима слова.* Дзвіночок, гачок, садочок.
- *Колірний образ слова.* Фіолетовий, небесний колір, ніжно-блакитний.
- *Звуковий образ слова.* Стрекіт коників, приємна мелодія, шелест трави, високий протяжний дзвін, тонкий чистий звук.
- *Запах і смак слова.* Запах суниці, сіна, землі, літа, сирії трави, свіжості, тонкий запах; запаху немає.
- *Зоровий образ слова.* Форма чашки; подовжена, довгаста, із загнутими вниз пелюстками.
- *Характер і темперамент слова.* Спокійний, скромний, казковий, ласкавий, задумливий, самотній.
- *Асоціативний ряд слова.* Літо, поле, крапельки роси, скромність, мелодія, дитинство, останній дзвінок, випускник, школа, дзвін, ніжність, чистота.

Складіть комунікативний паспорт одного із запропонованих слів.

Аналіз виконання завдання учнями 6А класу

Запорізької загальноосвітньої школи І–ІІІ ст. № 75

Учням 6 класу було запропоновано опрацювати на різних рівнях три слова: самотність, дискотека, магазин.

Лексичне значення слова учні визначили так:

Самотність – це стан людини, яка почувається безпомічною; це коли ти сам, поруч нікого немає; це стан людини, коли їй ні з ким поговорити; коли немає друзів.

Дискотека – захід, на якому збирається багато людей задля задоволення; приміщення, де танцюють люди; місце для танців, відпочинку; це клуб, де розважаються; розважальний пункт.

Магазин – приміщення, де купують продукти та інші необхідні речі.

Учні правильно пояснили значення слова «дискотека» (порівняймо з тлумачним словником: дискотека – 1. заст. Колекція платівок, дисків. 2. Клуб із музично-пізнавальною програмою і танцями; сучасний розважальний захід) та зазначили лише одне із тлумачень багатозначного слова «магазин» (за тлумачним словником магазин – 1. Приміщення для торгівлі. 2. Приміщення для зберігання запасів харчування, боєприпасів, деталей. 3. Частина апарата або приладу. 4. Допоміжний прилад для електротехнічних вимірювань. 5. Запасне місце у вуликові для меду на випадок посиленого медозбору). Часткове тлумачення слова можна пояснити віком учнів (11–12 років) та поширеністю вживання слова у першому значенні.

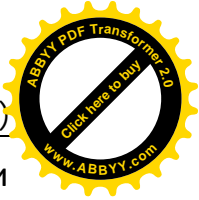
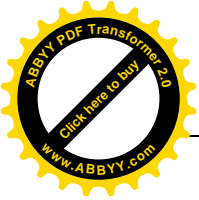
За подальшої роботи учні обрали з-поміж трьох лише два слова – «дискотека», «магазин». Це пояснюється розвитком в учнів конкретного та частково-образного мислення.

Лексему «Дискотека» обрала переважна більшість учнів. До слова були дібрані такі слова-визначення: розвага, танці, музика, веселощі, відпочинок, бар, емоції, кохання.

Учням було важко пояснити етимологію слова, проте заслуговують на увагу такі роботи:

«Колись давно були найкращі друзі, хлопчик і дівчинка, – Диско і Тека. Вони дуже любили розваги і завжди гарно танцювали. Диско і Тека були нерозлучні. Навіть, коли стали старенькими, померли в один день. За прикладом Диско і Теки люди почали влаштовувати запальні танці, і назвали їх на честь кращих друзів Диско і Теки – дискотекою» (Лепетуха Ганна).

«Жила-була принцеса Дискотека. Одного разу вона вирішила влаштувати бенкет. Настав вечір. Прийшли запрошені. Ось вони зайшли до замка і побачили, що це не бенкет, а якісь танці, бо всі танцювали. Це стало традицією у замку принцеси Дискотеки. Відтоді всі танці почали називати дискотекою» (Ахметова Діана).

Виконуючи завдання соціокультурного рівня, учні зобразили сріблясту кулю і танцюючих людей, музичні інструменти (переважно гітару), ді-джея за пультом, колонки, будівлю клубу.

Під час складання комунікативного паспорта слова «дискотека» учні відзначили:

- фонематичний образ слова: звучить весело, швидко, звучно, ритмічно, протяжно, твердо, музично;
- ритм і рима: дискотека – бібліотека, аптека, мотека, ігротека;
- колір: переважно зелений, жовтий, червоний, білий, фіолетовий, різнокольоровий; також зустрічалися блакитний, рожевий, синій, срібний, золотавий, чорний кольори;
- зоровий образ: квадрат, коло, прямокутник;
- звуковий образ: гучна музика, звук барабанів, гітари, басів, музика важкого року;
- запах і смак: солодкий, смак морозива, кави, напоїв; троє учнів указали на відсутність смаку та запаху, двоє – запах диму та алкоголю;
- характер і темперамент слова відзначили так: веселий, непосидючий, шумний, рухливий, енергійний, сміливий, непосидючий, неадекватний;
- учні підібрали великий асоціативний ряд: літо, спека, канікули, вільний час, вихідні, тепло, літній табір відпочинку, вечір, воля, веселощі, радість, розваги, настрої, енергія, музика, люди, друзі, знайомство, шум, рух.

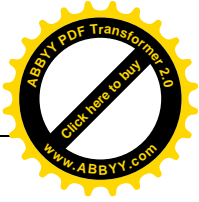
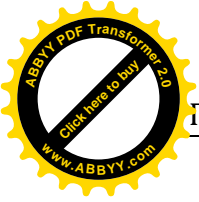
До лексеми «магазин» учні підібрали так слова-визначення: приміщення, меблі, споруда, продавець, їжа, гроші, товари, мати, перебирати, обирати, купувати.

Виконуючи завдання мовленнєво-мисленнєвого рівня, учні пояснили не походження слова, а явище торгівлі, обміну.

На малюнку діти зобразили продукти харчування, будівлю магазину, прилавки з різноманітним товаром (продукти харчування).

Під час складання комунікативного паспорта слова «магазин» учні відзначили:

- фонематичний образ слова: звук твердий, веселий, гарний, швидкий, упевнений, закличний, гучний;
- ритм і рима: магазин – лімузин, дзвін, продам усім;
- колір: переважно білий, синій, червоний (пояснюється кольором найближчих до школи торговельних мереж), коричневий, прозорий, зелений, жовтий, золотий;
- зоровий образ: квадрат, прямокутник;

- звуковий образ: шум, звук кондиціонера, холодильника, музика;
- запах і смак: солодощі, їжа;
- характер і темперамент слова: шумний, успішний, непосидючий, увічливий, гамірний, напружений, спокійний;
- асоціативний ряд: спокій, гроші, одяг, їжа, тепло, смачно, радість, солодощі, морозиво, витрати, sisistik (різновид цукерок).

Висновки. Проведене дослідження доводить, що когнітивні процеси забезпечують особистий розвиток учнів, сприяють якісному перетворенню всіх видів інформації, репрезентацій і знань. Це, у свою чергу, приводить до оволодіння процесом пізнання, семантичного аналізу різних видів знань, розвитку розумових процесів і зміцнення позитивної мотивації в навчанні мови. Усе це дозволяє трактувати функційно-комунікативний та словоцентричний підходи як методологічно значущі в методиці навчання мови, що відповідає загальній тенденції руху теорії навчання у напрямку розробки механізмів розвитку і активізації пізнавальної діяльності учня як активного суб'єкта пізнання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Караулов Ю. Н. Язык и личность. / Ю. Н. Караулов. – М.; Наука, 1989. – 216 с.
2. Караулов Ю. Н. Показатели национального менталитета в ассоциативно-вербальной сети / Ю. Н. Караулов // Языковое сознание и образ мира : сб. науч. ст. / РАН, Ин-т языкознания; [отв. ред. Н. В. Уфимцева]. – М. : – С. 191 – 206 с.
3. Семчинський С. В. Загальне мовознавство / С. В. Семчинський – К. : ОКО, 1996. – 416 с.

РЕЗЮМЕ

А. Ф. Куринна, Л. Н. Корчева, Н. В. Погорелова. Уровень сформированности лингвистической, речевой, коммуникативной, социокультурной компетенции учеников 6-х классов с учетом словоцентрического подхода.

В статье намечаются пути формирования словоцентрического подхода к выбору методического инструментария относительно изучения лексической системы языка.

Ключевые слова: слово как дидактическая единица, словоцентрический подход, словотворчество, коммуникативные умения и навыки, коммуникативная компетенция школьника.

SUMMARY

A. Kurinna, L. Korcheva, N. Pogorelova. Level of formation of linguistic, speech, communicative, sociocultural competence of students of 6 grades based on words – centrism approach.

The paper outlines ways of formation of words-centrism approach to the selection of methodological tools in the study of lexical system of the language.

Key-words: word as a didactic unit, words-centrism approach, word creation, communicative skills, communicative competence of students.